

Цѣна 30 ст.

ПАМЯТНА КНИЖКА

ЗА

ВСѢКИ БЪЛГАРИНЪ

БЪЛѢЖКИ ОТЪ ВОЙНАТА

отъ

Н. А. Поповъ

Настоящата книжка е интересна да се прочете отъ всѣкиго; който е билъ въ войната и този който не е билъ. Защото, първия ще намери въ нея истинско олицетворение на българския войникъ и ще му служи за опоменъ. А послѣдния ще извади примѣръ отъ развитието се въ войната събития и поука за бъдещето.

Хасково

Печатница — В. Вълковъ.

1913 г.

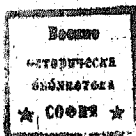
ВИБ

ИНВЕНТ. № 3933

Прѣдговоръ.

Съ обявяването на тъй нарѣчената балканска война, се цѣлеше разрѣшаването на балканския въпросъ — освобождението на Македония отъ турския хомотъ. За голѣмо съжаление обаче, по стеклитѣ се непрѣдвидени обстоятелства и по причини, които излагаме въ настоящата книжка, тоя въпросъ остава откритъ и за въ бѣдѣ. По значението на самата война, развиващитѣ се край нея събития и послѣдствията ѝ, ще има много да се говори и пише, но това е въ ролята на историка, който ще се занимае съ епохата, на която ний сме съврѣмenniци. Но за съграждане на една история е нуженъ материалъ. Тоя материалъ ще се събере отъ изнесенитѣ на врѣме факти, до като сж тѣ още прѣсни, за което, споредъ мене, би трѣбвало всѣки споредъ познанията си да допринесе нѣщо. За тая цѣль, азъ се нагърбихъ съ трудната задача, да опиша прѣдъ читателитѣ нѣкои нѣща по хода на войната, изъ кръга на дѣйствиата на 2-а армия; и тъй като въ бѣлѣжкитѣ си съмъ се стрѣмилъ да бѣда винаги точенъ и справедливъ, то прѣдварително прося извинение отъ г. г. читателитѣ, за неволно сторенитѣ ми грѣшки и опущения.

Автора.

ЧАСТЪ ПЪРВА

І-я ПЕРИОДЪ НА ВОЙНАТА.

Причинитѣ за войната.

Прѣди да се впуснемъ въ разглеждане развитието на самата война, не може да не хвърлимъ погледъ и на пачалото и на почвата на която се обяви тя. Извѣстно е на всеки българинъ, че Балканския въпросъ съществува още отъ самото освобождение на официалната днесъ, тъй наречена сега, стара България; въпросъ който занимаваше съ своята важность и своя сериозенъ характеръ, не само българския народъ и неговитѣ правителства, но и цѣла Европа. Отъ разнитѣ български управления — на разнитѣ партии, едни по-войнствени, други по-миролюбиви, и характера на Балканския, или по-право — Македонския въпросъ, вземаше разни направления. При все това, главната цѣль на всички бѣше: мирното разрѣшение на тоя болѣзненъ въпросъ, това което се потвърди и въ манифеста на Главнокомандующия Н. В. Царя, при обявяването на войната. Обаче напоследъкъ убѣждението на цѣлия български народъ бѣ еднакво и разрѣшението на Македонския въпросъ се виждаше отъ всички само въ войната. Това желание се изрази въ шумнитѣ и многочисленитѣ митинги, станали

прѣз лѣтото на 1912 г., по поводъ кланетата въ Шипъ и Кочане отъ турскитѣ власти надъ българското население. И така, войната се наложи.

Мобилизацията.

Въ началото на есенъта трѣскаво се слѣдеха движенията на нашитѣ войски и тия на Турция, които правѣха маневри, и отношенията между двѣтъ правительства, които като че ли прѣдвѣщаваха нѣщо страшно, и въ тѣхъ се криеше една тайна, която още повече тревожеше народа, и очаквахме съ нетърпение да избухне бурята, която не можехме да си прѣдставимъ каква ще бѣде.

Ето, на 17-й септемврий като грѣмъ се разнесе вѣстѣта за обща мобилизация на българската войска, която вѣстъ бѣ разгласена по градоветѣ въ сѣщия день, чрѣзъ глашетаи, а по селата чрѣзъ пощата — срѣщу 18-й, чрѣзъ нарочни куриери. Голѣмия шумъ, който произведе тая вѣстъ, биенето на камбанитѣ, освѣтляване къщитѣ, улицитѣ и мегданитѣ по срѣдъ нощъ, всичко това, караше сърдцето да бие много силно, а въображението си рисувахе прѣдстоящата война — нѣщо страшно, но славно, което се изговареше съ трепетъ. Всичко живо бѣше на кракъ, кръчмитѣ се отвориха и улицитѣ се кръстосваха бърво и безцѣлно отъ мъжетѣ, които при всяка срѣща се питаха: «какво стана?» и безъ да чакатъ отговоръ, — си заминаватъ. Тая не-обикновена нощъ, ще остане паметна за всички. Вл-трѣ въ 4-8 часа, съ малки изключения, всички запасни войници бѣха по мѣстата си и частитѣ готови за походъ.

Тукъ обаче, е нужно да се отбѣлѣжи, че слѣдъ тая трѣскавина, послѣдва едно малко затишие въ развитието на войскитѣ въ боевъ редъ, и обявяването на войната, спорѣдъ нѣкои, стана по-късно, отъ колкото се очакваше.

Обявяването на войната.

Въ края на м. септемврий голѣмъ отрядъ войска, пѣхота, артилерия и пионери; бѣ съсредоточена въ гр. Харманлий, а 30-й полкъ отъ 8-ма дивизия, заедно съ 2 с. с. батареи, замина напредъ въ пограничните села.

На 5-й октомврий сутринта стана известно, че манифеста е издаденъ. Въ него между другото се казваше: «ведно съ насъ, днесъ се биятъ Сърбия, Гърция и Черна-Гора. Войната е борба на кръста съ полумѣсеца». Значи, това което вчера бѣ въпросъ на коментарии и загадки, днесъ е вече свѣршенъ фактъ. Днесъ се виждаме сплотени, единомислени и ромо до рамо съ нашитѣ съюзени братя по кръвъ и вѣра, ще се биемъ, ще измремъ, но ще изпълнимъ великия идеалъ! — Сломването на гнилата турска империя и освобождение угнетениятъ петвъковни роби отъ полумѣсеца.

Каза ни се също, че 30-й полкъ тая сутринъ прѣвзвелъ пункта «Куртъ-Кале» и има заповѣдъ войскитѣ да потеглятъ за границата.

Тоя день ний прѣкарахме цѣлия въ походъ отъ Харманлий до Мустафа Паша (гарата). При пътуването си при селото Динекли срѣцнахме първитѣ жертви на войната . . . Тукъ азъ за пръвъ пътъ, видѣхъ раненъ човѣкъ съ куршумъ въ двата крака, облянъ цѣлия въ

кръв (попече нѣмаше пристигнала още болница и раненитѣ бѣха много небрежно и неумѣло прѣвѣрзани), който безъ да обръща внимание на себе си и безъ да издаде видъ на страдание, съ ентузиазмъ ни разправи какъ изгонили турцитѣ отъ върха «Куртъ-кале» и какъ тѣхното джупане пицѣло въ въздуха при подпалването му отъ нашитѣ. Всички тия нови и необикновенни сръщи ни прѣпѣлваха сърдцата и ни караха съ по-бързи крачки да се движимъ напредъ. Вечерта въ тъмно пристигнахме на гара Мустафа Паша, гдѣто пощухаме.

При минаването границата, нашитѣ очи бѣха впити въ синия и страшенъ връхъ «Куртъ-кале» — тамъ дѣто тая нощъ нашитѣ брати за прѣвъ пжтъ сръшнаха истинския противникъ, засѣдналъ между канаритѣ и се отбранява, не веде така както бѣха видѣли въ маневритѣ съ халостни патрони, а ги обсища съ градъ куршуми, които немилостиво пронизватъ тѣлото и покосаватъ живота! Тукъ прѣдъ тѣхъ се прѣдста^{ва} за прѣвъ пжтъ, ужасната картина на войната, и се възбуди чувството за отмъщение и героизмъ, въ което тѣ виждаха своето спасение, своето щастие и това на отечество.

Нѣкои хора отдаватъ съвсѣмъ слабо значение на тая крѣпостъ и боя при прѣвземането ѝ; азъ, обаче мисля, че тоя пунктъ е отъ доста голѣма важностъ за почването на военитѣ дѣйствия и не би трѣбвало да мине той незабѣлѣзано при описанието на войната. Върхитѣ «Куртъ-кале» е твърдѣ важенъ и по своето стратегическо положение, тъй като той командува цѣлата погранична зона, отгдѣто трѣбваше да прѣминатъ нашитѣ войска, и ако тамъ имаше 1—2 турски оръдия и единъ по-значителенъ гарнизонъ, то мжно би било него-

вото прѣвземане, което най-малко, щѣше да попрѣчи нахлуването отвѣдъ границата; а това щѣше да забави бойнитѣ операции на тоя фронтъ съ 1 или 2 дена. Благодарение само на неговата неподготвеностъ и чрѣзъ изненадата отъ внезапното и рѣшително настѣпление биде прѣвзетъ само съ една дружина отъ 30-й полкъ и съ незначителни загуби.

На 6-й сутринята, първата работа на нѣкои ревностни наши войници бѣше да взмѣнятъ турския надписъ на станцията съ български — *Свиленъ*. Тукъ нѣмаше ни слѣда отъ бой или съпротива отъ турска страна и намѣ се видѣ така приятно и ловко да отиваме и прѣдъ, като си мислѣхме че тая война ще се състои само въ походъ. Турчина все ще бѣга и ний все ще вървимъ безъ да видимъ лицето му. Даде се заповѣдъ за трѣгване и веднага всички стѣкмени потеглихме въ града, гдѣто вече, опустошителността отъ отстъплението на турцитѣ и влизането на нашитѣ войски бѣ проявена. Тукъ имаше цѣли складове съ храни и магазини съ стока, кѣщи и дюкяни съ изчупени прозорци, оставени на произвола. Турцитѣ при отстъплението помъчили да хвърлятъ голѣмия мостъ надъ Марица, но отъ страхъ и бързано види се, не успѣли. Имаше незначителна поврѣда, която въ скоро врѣме се поправи. Слѣдъ малка почивка и разгледване града, потеглихме и все така и днесъ се движихме безприсъно на прѣдъ. Стигнахме въ с. Черменъ вечерята въ 8 часа. Настана тъмнина голѣма и дѣждъ заваля. По направление отъ Одринъ видѣхме за пръвъ пѣтъ освѣтлението отъ турския прожекторъ. До тоя часъ не бѣхме чули гърмежъ на пушка, нито на топъ.

На 7-й октомврий. Слѣдъ малка съпротива отъ

турска страна, нашите прѣдни отряди стигнаха до с. Кадж-кѳой, гдѣто стана сериозно сблъскване на 10-й полкъ съ една турска бригада, която биде обърната въ бѣгство.

На 9-й октомврий. Цѣлата почти 8-а дивизия бѣ съсредоточена при с. Кадж-кѳой. Въ тоя день стана първия жестокъ бой, гдѣто при голѣмимѣ успѣхи на нашите полкове, се дадоха и много жертви, бити главно отъ неприятелската артилерия, която изобилно сипѣше своите шрапнели върху нашите открити вериги.

Резултатѣтъ отъ тоя бой бѣше, отблъсването турците отъ прѣдните позиции, поради което тѣ се прибраха въ крѣпостѣта «Марашъ». Вечерѣта отидохъ въ болницата, гдѣто се донасяха ранените. Грозна картина се прѣдстави прѣдъ очите ми; около 250 ранени войници бѣха налѣгали въ сламената постелка вътрѣ и около палатките; други санитарни кола постоянно приидваха съ ранени и мѣчно си пробиваха път. Лѣкарите и санитарните тичаха да даватъ помощъ на по-тежко ранените. Много отъ налѣгалиѣ въ носилките правѣха послѣдни конвулсии въ прѣдсмъртна агония . . .

Прави впечатление, че при тая печална гледка, не чухъ нито единъ раненъ да роптае противъ нѣщо, или да оплаква себе си и сѣмейството си. Напротивъ, всички болки се прѣнасяха съ глухо пѣшкане — отличителна черта въ българина, а нѣкои лѣко ранени говорѣха съ възхищение на окръжаващите ги за побѣдата надъ неприятеля и отчаената му съпротива. Обстоятелство, което отлично дѣйствуваше за насърчение на другите войници. Въ тоя день бидоха заловени 280 души плѣнници съ 2 офицери, които трѣна отвлече къмъ Ст.-Загора. Тукъ падна убитъ кѣпитана отъ 52-й полкъ

Андрѣевъ, чието име носи сега гарата при Юрушъ. При прѣвземането на тия позиции около Юрушъ и Коюнлий, които сж като прѣдградие на крѣпостъта, се почувствува вече отчаяното съпротивление на турцитѣ, и варварскитѣ имъ инстинкти сж проявени: при отстъплението си отъ селата Кадж-кьой, Балдъръ-кьой, Коюнлий и Юрушъ, тѣ, слѣдъ като сж опустошили и обезчестили всичко българско, подпалваха селата. А мирното население, което нашата войска незакачеше, се повдигна на «баши-бозукъ» и не малко пакостъ и неприятности създаде на войската додѣто ги залови. На 10-й октомврий бѣха заловени «баши-бозукъ» на брой 28 души, бѣлобради старци съ бѣли чалми, двама отъ които бѣха провинени въ безчинствуване надъ български сѣмейства и сж заклали еднатъ войникъ отъ гвардейския полкъ, когато билъ въ развѣздъ. За тая имъ постѣпка бидоха дадени на полевия съдъ и обѣсени въ гр. Свиленъ.

Нека за малко се отклонимъ, за да кажемъ двѣ думи и върху економическото състояние на прѣвзетата земя. — Мѣстностъ, главно по долината на р. Марица, е много хубава и плодородна, забѣлѣзва се обаче, проява на твърдъ слабо земледѣлие, което отъ дребнитѣ земледѣлци се работи колкото за прѣхрана и по съвсѣмъ първобитенъ начинъ, освѣнъ въ чифлицитѣ, гдѣто е по-напрѣднали. Главното занятие на населението е било лозарство и бубарство. Житилитѣ на околнитѣ села сж въ болшинството си българи, съ изключение на мохаджирскитѣ села, които сж заселени отъ турци, нарочно настанѣне отъ властъта въ построени отъ държавата къщи, върху частнитѣ землища на българскитѣ села. Това е правено съ цѣль да се добие надмощието на турцитѣ надъ българското население.

На 15-й октомврий. Нашата дивизия потегли отъ с. Кадж-кьой за южния секторъ прѣвъ Арда, цѣлѣта на която бѣше да обхване (обсади) града и отъ югъ, гдѣто сега се биеше само 30-й полкъ, а западния секторъ оставаше на сърбитѣ, които обаче, не бѣха още пристигнали. Турцитѣ като узнали това движение, възползувани отъ отслабването на нашитѣ позиции, на които бѣха останали само резервеннитѣ 51-й и 52-й полкове, на 16-й сутринята направятъ голѣма виласка и нападнатъ нашитѣ. Завърза се ужасенъ бой отъ 7 ч. сутринята, който трая до 6¹/₂ вечерята. Нашитѣ стари войници храбро защитиха своитѣ позиции и послѣ, подпомогнати отъ артилерията, която не бѣ още вдигната, успѣха да отблъснатъ неприятеля съ голѣмо поражение, като заловиха много плѣнници, а други се издавиха въ Марица.

Отъ наблюдението на тоя бой, се ясно виждаше, че турската артилерия стрѣляше много неумѣло. Тя прѣвъ цѣлия день неможа да узнае нашитѣ скорострѣлни батареи, а биеше само старитѣ и пѣхотата, но и тя тоя пътъ не пострада много, защото си имаше вече добри окопи.

На 16-й октомврий. Тая нощъ сме въ село Дели-Елесь на р. Арда. Въ малката турска кѣщица насѣдали край голѣмъ огънь, за врата турихме едно платнище, ний разсѣждавахме върху полежението и резултата отъ днешния бой. На вѣнъ изъ двора, обикаляха кѣщичката оставенитѣ отъ турцитѣ добичета съ тѣжко мучене.

Тая изненада отъ турска страна, застави нашитѣ да се върпатъ назадъ; и на 17-й цѣлата дивизия потегли обратно за Кадж-кьой. Почна се приготвянето на обсаднитѣ батареи за крѣпостнитѣ оръдия, които едващо бѣха пристигнали. Тая работа до 19-й бѣ привър-

шена и тоя день, съ височайши влакъ пристигна Н. В. Царя, който обиколи на конь позициитъ и къмъ 6 часа вечерята се върна. Присъжтствието на Царя на позициитъ, внесе голъмо въодушевление между войницитъ, понеже той, безъ да се стѣснява отъ близостята на неприятеля, ги поздравляваше, а тѣ го посрѣщаха съ своето громко «ура».

Отъ 16-й до 25-й октомврий, на тая страна не се води никакъвъ бой, — имаха нужда и двѣтъ страни отъ приготвление за нова борба.

НА ПОЗИЦИЯТА.

Впечатленията ми.

На 25-й октомврий отидохъ къмъ позициитъ на лѣвия флангъ, гдѣто се водѣше силна артилерийска стрѣлба. Прѣминавамъ прѣзъ бивацитъ на 51-й и 12-й полкове. Отлична гледка прѣдставляватъ тѣхнитъ добръ наредени землянки, маскирани съ зелена шума. Отивамъ на редутъ № 3, които се строеше отъ пионеритъ, а прѣдъ него на 700—800 крачки бѣше нашата артилерия. Тя бѣше доста напрѣдъ и работеше подъ закрилата на крѣпостнитъ орждия, поставени на дѣсния флангъ. На връщане, къмъ 4 часа вечерята, срѣщамъ 12-й полкъ съ ура, слѣдъ една бесѣда отъ ротнитъ командири, се вдига отъ бивака и заминава за позицията. Слѣдъ него потегли 51-й полкъ за подѣрка. Тая нощъ имъ прѣдстояше да прѣвзематъ «Папазъ-Тепе».

Мисалъта, че тая нощъ ще има голѣма атака, ни безпокоеше всички. Почна се ужасенъ бой, при тъмната нощъ, придружена съ росилекъ, който продължава до 2 часа слѣдъ полунощъ.

Въ това врѣме, по чия вина, още не е установено, стана една нежелателна и печална случка: 12-й полкъ, вдигнатъ на атака срѣщу «Паназъ-Тепе», изгубилъ своята свръзка на веригитъ съ подържкитъ; вслѣдствие на което, при суматохата, когато прѣднитъ вериги влѣзли въ укрѣпленieto и изгонили неприятеля подържкитъ отзадъ почнали да ги бягатъ. Въ това врѣме, турцитъ схващатъ тая бъркотия и се повърнали назадъ въ укрѣпленieto; тогава настѣпилъ критическия моментъ за нашата атакующа колона, която биде бита отъ неприятеля и отъ нашитъ подържки. Тоя печаленъ фактъ, даде на турцитъ насърчение, а на нашитъ — урокъ.

На 26-й сутриньта, се почна упорита борба на ново, но неприятеля вече не отстъпи, до като при вечеръ 51-й полкъ зае прѣдна линия и го изгони отъ жрѣпостъта. Впоследствие обаче, тая позиция биде отстъпена на ново, понеже се обстрѣлваше отъ неприятелската артилерия отъ Марашъ и остана праздна до прѣвземането на гр. Одринъ.

Отъ извѣстно врѣме 30-й полкъ, придруженъ отъ своята подържка — артилерия и една пионерна рота, дѣйствуваше на южния секторъ. Тамъ той, съ извѣстната своя рѣшителностъ и ловкостъ, се впусналъ и на 25-октомврий прѣвзель «Картазъ-Тепе». На послѣдъкъ, обаче, поради изобилнитъ дъждове, Арда силно придойде и развали мостоветъ. При най-голѣмото старание на мостовчицитъ, съобщенията за нѣколко дена бѣха прѣкъснати. Положението на полка бѣ опасно. Хората му бѣ-

ха обрѣчени да останатъ безъ храна и патрони. Турцитѣ разбраха това и дадоха силенъ напоръ на южния секторъ, поради което «Каргалъ-Тепе» биде отстъпено.

На 2-й ноемврий, дивизията повторно се мѣсти за южния секторъ, а позициитѣ на западния се заеха отъ току що пристигналата сръбска дивизия. Тое день минаваме прѣзъ чисто българското село Еспитли и замръкнахме пакъ въ с. Дели-Елесь, понеже трѣбваше да чакаме редъ за прѣминаването по понтонния мостъ на р. Арда.

Още една бѣлѣжка за това паметно селце: както почти всички турски селъ, това селце е съвсѣмъ бѣдно съ малки сламени къщички, въ които хигиената не е могла да надникне до днесъ. Оставени отъ турцитѣ, тия хижи, сега заети отъ гърци и гагаузи — бѣжанци отъ близкитѣ край-одрински села. Принудени отъ варварскитѣ звѣрства, тия нещастници напустнали своитѣ огнища и дошли тука, за да изпитватъ сладостта на крайната мизерия! Безъ дърва и хлѣбъ, оставени на произвола на сѣдбата, понеже неможеха повечето отъ тѣхъ да говорятъ български, тѣ ни посрѣщатъ само съ отчаянь плачъ! . .

На 3-й ноемврий стигнахме на опрѣдѣленото мѣсто. Тука се указа, че голѣма частъ отъ тоя секторъ е още необходимъ и е използванъ отъ турцитѣ за събиране на храна и фуражъ. Войскитѣ веднага се развиха въ боенъ редъ и се водиха ожесточени боеве, до като на 8—9-й се съедини веригата съ-източния секторъ и турцитѣ се прибраха въ крѣпостта. Отъ сега вече за полски сражения нѣма мѣсто. Прѣдстоеше бомбардировка на града и биене противника въ крѣпостта, за което нашата артилерия не бѣ достатъчно нагласена.

Въ тоя секторъ обходихме селата: Салтаклж, Семенлий Иени-кьой и др. но с. Татаръ-кьой, Доужаросъ, Имерли и Кара-Саклж влизаха въ сферата на огъня и страшно пострадаха отъ безпощаднитъ гранати на турчина.

Съ пълната обсада на Одринъ, противника се стрѣсна. Ако и по дипломатически начинъ да правѣше разни аларми, той обаче въ себе си усѣщаше своето безизходно положение и се чувствуваше побѣденъ. Отъ друга страна, нашата армия стоеше вече прѣдъ позициитъ на Чаталжа, а къмъ 14-й ноемврий биде заловена отъ генералъ Геновия отрядъ, армията на Яверъ-паша, отъ 8000 войници и 252 офицери, при Деде-Агачъ, която имала задача да удари нашата обсаждающа армия въ тилъ.

Вслѣдствие на това, турското правителство поиска врѣменно примирие, за която цѣль бѣха изпратени отъ наша страна генералитъ Савовъ, Фичевъ и Д-ръ Даневъ на Чаталжа, гдѣто на 20-й ноемврий бѣ заключено примирieto. Съ това се свърши първия периодъ на турско-българската война.

II-я ПЕРИОДЪ.

Примирието и прѣговоритъ.

Въ тоя периодъ главната грижа на воюващитъ страни бѣше: Турция да засили своитъ позиции съ докарване на азиатска войска, за да може да противостои

на нападането; а България — да подобри положението на своята армия при Чаталжа, която имаше нужда от почивка и от хранителни и бойни припаси, за да бъде подготвена за една евентуална нова война. За тая цѣль, въ протокола на примирието бѣ прокарана клаузата, българския трень да минава свободно прѣзъ обсадения Одринъ за Чаталжа, за прѣнасяне храна и фуражъ. Отъ друга страна, бѣ опредѣлена граница между бойнитѣ линии на армитѣ при чаталжанската и одринска позиции, и войскитѣ се оттеглиха на почивка. Въ ежщото врѣме по посрѣдничеството на великитѣ сили, за уреждане въпроса и сключване миръ съ Турция, бѣ наредена комисия, състояща се отъ делегати на воюващитѣ страни, като съвмѣстно съ нея заседаваше и посланишката конференция отъ посланицитѣ на всички държави въ Лондонъ. Началото си комисията почна отъ 3-й декемврий. Делегатитѣ-засѣдатели въ комисията бѣха: отъ България Д-ръ Даневъ. Отъ Сърбия — Пашичъ; отъ Гърция — Венизелосъ и отъ Турция — Решидъ-паша.

Първоначално, убѣдени отъ успѣхътъ на нашата армия, всички основателно вѣрваха, че съгласие ще се постигне скоро между делегатитѣ и миръ ще се подпише. Базата на нашитѣ претенции бѣше: отстъпването на Одринъ, Янина и Шкодра отъ турцитѣ на съюзницитѣ и признаване по принципъ военно обезщетение. Турцитѣ, обаче се енергично противопоставиха на исканията, отъносително Одринъ и обезщетение. Тѣ искаха първоначално запазването на цѣлия Одрински вилаетъ, съ изключение Лозенъ-градъ и Мустафа-паша, като поставѣха една граница на сѣверъ до р. Тунджа и устието на Арда, а на западъ по течението на р. Марица.

Освѣтъ това, отъ телеграмитѣ, които четохме похода на конференцията, се заключавахе че нашитѣ делегати, во главе Д-ръ Даневъ, неможаха достатъчно да защитятъ българската кауза, а турскитѣ делегати, възползувани отъ тая слабостъ, почнаха да се държатъ много надмѣнно, даже прѣдизвикателно. Това отношение на нашитѣ и тѣхни делегати съвсѣмъ не бѣ логично, като между побѣдители и побѣдени. Захвапаха се свободобразнитѣ турски отлагания и шикани; даване срокове, продължаване и пр. Всичко това подѣйствува доста утегчително върху народа и армията. Всѣки съ истинско възмущение поерѣщахе турскитѣ прѣдложения и отговори, въ които се прозираше само протакане прѣговоритѣ и тормозене дипломацията.

Най-сетнѣ застѣжиха се великитѣ сили по-енергично за постигане миръ, за да се избѣгне новата война. За съжаление турцитѣ и тукъ употребиха своитѣ ориенталски маневри. Въ момента, когато Кямилъ-пашовото правителство бѣ дало инструкции на своитѣ делегати, за отстъпването на Одринъ, въ Цариградъ се подигна революция, подкладена отъ ходжи и улими, свалиха кабинета и убиха главнокомандующия Назъмъ-паша. Състави се новъ кабинетъ подъ везирството на войнствения Махмудъ-Шевкетъ паша.

Тая турска маневра измѣни хода на прѣговоритѣ, — подновиха се старитѣ турски претенции и прѣдизвикателства. Това обстоятелство накара хората да мислятъ за нова война, за нови жертви, за окончателното сломване на тирана и изгонването му отъ Балканския Полуостровъ. Въ това врѣме изникнаха и ромѣнскитѣ прѣтенции за териториална компенсация отъ България. Почнаха се прѣговори на двѣ страни, и въ резултатъ ако

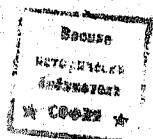
и да бѣха усмѣлни ромѣнскитѣ дипломати, за тая имѣ целоялна постѣпка спрѣмо една добра съсѣдка, и то когато нейната армия защитава своя идеалъ далечъ отъ отечеството си, въ края на краищата, се подписа протоколъ отъ свиканата въ Петербургъ комисия, за отстъпването Силистра на Ромѣния. Настанаха тежки дни за българския народъ. Неговото национално чувство бѣ дълбоко засегнато и частъта и достойнството на армията нахърнени. Ето защо най-сетѣ всѣки българинъ дойде до убѣждението, че спасяването частъта и интереситѣ на България и народа ѝ, трѣбва да се потърси наново въ употреблението на орѣжиято.

На 17-й януарий 1913 г. се подаде ултиматумъ на Турция въ три дневенъ срокъ, да подпише мира и обявиха прѣговоритѣ за прѣкъснати.

III-я ПЕРИОДЪ НА ВОЙНАТА.

На 21-й януарий, точно въ 8 часа вечеръта, грѣмна първото орѣдие отъ втората война, което на ново припомни въ сърдцата ни страшната перспектива на прѣдстоящата война.

Прѣвъ врѣме на примирието турцитѣ усилено работиха за усъвършенствуването на своитѣ позиции, но и нашата войска не стоя напраздно. Всички гѣнки на мѣстността бѣха използвани и нашитѣ позиции бѣха усилены отъ поражение. Артилерията бѣ избрала такива позиции, отъ които можеше прѣкрасно да бие крѣпостъта, безъ да бѣде забѣлѣвана. Тукъ вече не се случиха нѣкои забѣлѣжителности на източния секторъ. Турската ар-

тилерия стрѣляше почти непрѣстанно и охотно, на която нашитѣ се рѣдно обаждаха. Това се правеше съ видимата цѣль, за да не се издаватъ позициитѣ, до като настѣпни рѣшителния моментъ. Това ако и да се съзнаваше отъ всички, обаче неговата (на противника) рѣшителна и нескончаема артилерийска стрѣлба, които напослѣдъкъ бѣ взела такива размѣри, че застрашаваше складовѣ и болницитѣ на 20—25 километра разстояние отъ крѣпостта, разколеба надеждитѣ ни въ нашата артилерия. Турцитѣ не сирѣха само съ това. Тѣ почнаха да правятъ и виласки срѣщу лѣвия ни флангъ (10-й и 34-й полкове), които имъ съпо коствуваха. Съ тия постѣпки, Шукри Паша искане не толкова да си пробие пътъ, въ което и той даже не вѣрваше че е възможно, отъ колкото да оправдае падането на крѣпостта, като хвърли нѣколко хиляди жертви, които подмамени и напоени съ конякъ, се нахвърляха безогледно въ нашитѣ постове и тамъ намираха смъртта си.

9-и мартъ. Посрѣщаме веселата пролѣтъ на мрачната 1913 год. Врѣмето отъ нѣколко дни е извънредно хубаво, само по лицата на хората владѣе тъга и упиние, вследствие многостраданияето въ студениотъ и снѣжни окопи и продължаването на ужасната война.

Атаката на крѣпостта и падането на Одринъ.

На 11-й мартъ е почната атаката на крѣпостта отъ южния и западниа сектори. Тука е още тихо — очакватъ се всѣка минута дѣйствиата. Грозно гѣмежие

се чува отъ бученето на многобройните оръдия, съвѣ-
щаниците отъ които образуватъ червенна на небосклана.

Почването по-напредъ да се атакуютъ тия два
фронта, е съ видимата цѣль, да се отвлече вниманието
на противника отъ източния секторъ, който е най-о-
пасния. Тая нощъ, сръщу 12-й въ 8 часа слѣдъ полу-
нощъ ще се открива огъня отъ тукъ. Нашата артиле-
рия е отдавна готова за рѣшителни дѣйствия и ето сега
тоя моментъ настъпва. Пѣхотните полкове сж вече въ
подпожието на прѣдните пѣзиции, до кадето сж промъкна-
ли съ голѣма ловкостъ и прѣдпазливостъ. Разпрѣдѣле-
нието на атакующите е слѣдното: 23-й полкъ заема
дѣския флангъ — насоченъ сръщу най-важното по своето
мѣсторазположение укрѣпление «Айвазъ-баба»; до него
е 10-й полкъ, насоченъ сръщу форта «Куру-Чешме»;
а на югъ отъ него сж: 29-й, 34-й и 43-й полкове,
които държатъ позиция сръщу фортовете «Аджи-Нолу»
«Айналъ-Табия» до Марица.

Раздадоха се на войниците отъ пѣхотата голѣмо
количество патрони и по-мѣколко рѣчни бомби, за които
имахе опредѣлени специално упражнени (подготовки)
отъ по-рано команди.

Въ състава на прѣдните вериги влизаха и ко-
манди минопери, миньори и телорѣзачи, прѣдначначени да
разрушатъ телената мрѣжа съ пироксилинъ и ножици,
въ момента, когато пѣхотата се вдига на погъ, за да
може безпрѣпятствено да минатъ войниците и влѣзатъ
въ укрѣплението.

Ето вече, въ опредѣленото врѣме, дѣйствията поч-
ватъ и на тая страна. Като ураганъ се понесе първата
залпкова пушечна стрѣлаба, съ която се почна атакува-
нето на прѣдните позиции. Малко слѣдъ това, се при-

сѣдини и артилерията и се образува грозно бучение по цѣлия фронтъ, безъ да може да се различи една часть, или една позиция отъ друга. Ужасна глѣдка прѣдставляваше бойния театръ прѣдъ турскитѣ фортове отъ кипенето на пушкитѣ и разноцвѣтнитѣ свѣтковици, отъ ракетитѣ, които се хвърляха и отъ двѣтѣ страни, а особено отъ тоя на противника.

На 12-й мартъ осъмнахме при слѣдното положение: «Маслака» бѣ прѣзетъ, а така сѣщо и останалитѣ прѣдни позиции на южния фронтъ.

Сполучливото и мигновено атакуване на прѣднитѣ позиции насърчи твърдѣ много нашитѣ войници, въ които се появи отново надѣждата и вѣрата въ побѣда.

Атакующитѣ при «Маслака» войници разправяха, че прѣзъ нощта, когато нашитѣ ненадѣйно сѣ открили огъня прѣдъ самата телена мрѣжа на укрѣплението, турцитѣ тогава почнали да хвърлятъ сигналини фишени и да стрѣлятъ, но безъ да се навдигнатъ отъ дълбокия окопъ. Въ скоро врѣме обаче, нашитѣ войници пропѣзѣли подъ телената мрѣжа, която вдигнали съ коловетѣ заедно на гърба си, и се нахвърлятъ съ громко «ура» въ самия окопъ на противника, който до тоя моментъ успѣлъ да се оттегли почти, прѣзъ ходоветѣ — свързани съ главнитѣ позиции.

Тоя день, цѣлия, се води канонадата, на фортоветѣ отъ нашата артилерия а пѣхотата мълча. Съ това нашата артилерия успѣ да разруши голѣма часть отъ окопитѣ и прикритията на неприятеля; изби много войници въ самитѣ окопи и накара артилерията му да замлъкне. Въобще, почвата за една рѣшителна атака, бѣ напълно подготвена, понеже отбраняющия гарнизонъ бѣ обладанъ отъ страхъ и умаломощенъ крайно отъ депонощния гнетъ на артилерията.

Най-послѣ настѣпи грозната нощъ (срѣщу 13-й), която рѣши сѣдбата на Одринъ и въ която българското оръжие и българската мощъ очуидиха цѣлъ свѣтъ.

Почна се силна бомбардировка по цѣлата линия, придружена съ пѣхотно настѣпление, което, благодарение на добрия обмисленъ и начертанъ планъ, биде за кратко врѣмѣ увѣичанъ съ пълненъ успѣхъ за насъ и пълненъ погромъ за противника.

Тукъ му е мѣстото да се отбѣлѣжи, че нашата артилерия и тя не остана подолу, по достоинство и умение, отъ пѣхотата. Напротивъ, — може справедливо да се приеме, че прѣвземането на източния фронтъ, така бързо и сполучливо, безъ много жертви отъ наша страна, се дължи главно на артилрията, която, загниждена въ своите отлични и недосегаеми отъ противника позиции, обстрѣлваше непрѣстанно окопитѣ и удачно опустошаваше редоветѣ му; — вслѣдствие на което, по-големата частъ отъ гарнизона на укрѣпленията бѣше унищожена, оръдията бѣха поврѣдени, а въ останалитѣ войници не оставаше вече сила и куражъ за съпротива.

Полската артилерия се движеше непосредствено слѣдъ пѣхотата и за свѣзка си служеа вече, вмѣсто телефонъ — съ веригата отъ войници, които при всѣко прѣминаване на пѣхотата напрѣдъ, прѣдаваха съ възторжени викове: «артилерия напрѣдъ!». И това бѣше достатъчно, въ грозната тъмнина, да смути противника и го обърне въ бѣгство.

Утринната зора на 13-й свари страшнитѣ укрѣпления «Айвазъ-Баба» и «Арнаутъ-Табия» окичени съ български знамена; въ тѣхъ всичко вече бѣ утихнало отъ ужасната нощна буря, която се прѣнесе отъ тамъ вихрообразно къмъ «Илдърѣма», а отъ тамъ — въ

града. Къмъ 11 часа прѣди пладиѣ всичко бѣ утихнало. Атакующитѣ войски сж вече всички въ Одринъ; заминаватъ и разнитѣ обози, бойни и хранителни. Наврѣдъ — думитѣ: «Одринъ падна!» громко се произнасяха.

Въ укрѣплението, слѣдъ боя.

Арената на гървавата епопея, отъ тридневния отчаянъ бой, прѣдставляваше покъртителна сцена! Но пж-тя на настѣпленieto безразборно палѣтали жертвитѣ съ разрушени гърди и подута кожа отъ отровнитѣ турски куршуми. Патрони, снаряди, нирексплинови заряди и бомби сжщо безразборно се търкаляха по земята. Обаче още по-ужасно е кога надникнешъ въ турския окопъ, гдѣто изнемошѣлия отъ гладъ турчинъ се е защищавалъ до послѣдната си капка кръвъ. Тѣхнитѣ тѣла сж разгробени на парчета и прѣснати изъ окопа и подъ блиндажитѣ отъ нашитѣ фугасни гранати. Много отъ орждията побити и разли обтърпати, а земята изкопана на фугасни трапиза. Това бѣше резултатъ отъ модерната война на 20-й вѣкъ.

Влизането въ Одринъ.

Пахлуването на нашитѣ полкове въ града, така вихрообразно и шумно съ громко ура!, се отрази на едни славно, на други страшно. Шукри-Пашовата храбра войска сега се бѣ изпокрила изъ кѣлицитѣ, едни прѣоблечени въ женски дрехи, а друди — обречени въ своя

фанатизъмъ до смъртъ, стрѣляха прѣзъ прозорцигѣ по нашитѣ патрули, които бѣха изпратени да ги събиратъ.

Въпрѣки това, оживлението бѣ общо и голѣмо. Всеки чувствуваше на сърдцето си облекчение, тъй-като главната опора на турцитѣ и главната прѣчка за сключването миръ е прѣмахната, — Одрина е нашъ — идеалътъ е осъщественъ. Не се мина много врѣме и двѣтъ голѣми ади на сѣверозападния край на града бѣха жуквално напълнени съ турци — пѣшници. Пуснаха се патрули за запазване реда и възстановиха се властитѣ; отвориха се учрѣжденията. Пристѣпи се незабавно и къмъ декорациитѣ: всички обществени и частни заведения се накричиха съ знамена, почистиха се улицитѣ и се приготви великолѣпна арка при хода на града отъ къмъ гарата. Възторгътъ бѣ неописуемъ, забравиха се въ тоя моментъ жертвитѣ

Сключване прѣдлюминарния миръ съ Турция.

Съ влизането въ Одринъ всички помислихме, че нашата задача е вече свършена, Артѣкъ сега вече Турция пѣма на какво да се уповава за упорство, а нѣтъ и на силитѣ се отпема прѣтекстътъ, че Одринъ не билъ падналъ — слѣдователно, Турция не била окончателно побѣдена. Безъ друго, си казахме, сега ще има незабавно миръ. Обаче за зла честь на България и народа ѝ, веднага слѣдъ прѣмахването на тая трънлива прѣчка, изпрѣчиха се нови конфликти. Въ днитѣ, когато ний опиявени отъ славната побѣда, ликувахме и очаквахме

мирътъ, отъ възъ се кроело съзаклятие противъ България. На нашия пратеникъ въ Петербургъ е казано, че българската армия трѣбва да сирѣ своя побѣдоносенъ походъ къмъ Цариградъ, и България да се откаже отъ голѣма частъ отъ блѣморския брѣгъ съ Галинолския Полуостровъ, защото инѣкъ тя отива противъ нитереситѣ на великитѣ сили. Отъ друга страна, сѣрбитѣ окопираха освободенитѣ македонски земи, които по договора се падаха на България и заявиха официално, че неще ги отстъпятъ по никой начинъ.

Това обстоятелство огорчи много българския народъ, и нашето правителство трѣбваше да побърза съ сключването на мирътъ, за да може часъ по-скоро да се споразуме съ сюзницитѣ и запази своитѣ интереси. Всичко това се разбра отъ турцитѣ и отъ сюзницитѣ, които въ това врѣме вече бѣха се обърнали на врагове и тѣ се заеха всячески да попрѣчатъ за бързото сключване на мирътъ. Турция първоначално даде опоръ и помѣчи да шиканира както и по-напрѣдъ, но скоро разбра, че тя нѣма интересъ да държи своята армия на кракъ, заради чужди кавги и убѣдена, че българската кауза ще прѣуспѣе, защото е права, то веднага турското правителство телеграфира на свой делегатъ, да подпише мирътъ, така, както е редактиранъ отъ великитѣ сили (безусловно). Но сюзницитѣ сѣрби и гърци останаха неприклонни; тѣ имаха голѣмъ интересъ да задържатъ нашата войска на Чатаалджа, за да могатъ тѣ да осигурятъ своята плячка и затова бавѣха подписването на мирътъ. Тогава българското правителство заплаши конференцията, че най-сетѣ ний неможемъ да търпимъ продължаването на това мѣчителпо положение и ще сключимъ сепаративенъ миръ съ Турция. Тогава Съръ-Едо-

ардъ-Грей заяви на съюзнишките делегати, че тѣ трѣбва да подпишатъ миръ, или да си идатъ. И така, на 17-й май биде подписанъ прелюминаренъ миръ между Турция и съюзенитѣ балкански държави.

Съ това, може да се каже, войната съ Турция бѣ свършена и смѣтките съ нея ликвидирани.

Ч А С Т Ъ В Т О Р А

ВОЙНАТА СЪ СЪРБИ, ГЪРЦИ И Ч-ГОРЦИ.

Кой я прѣдизвика.

Подлата и коварна постѣпка на нашитѣ съюзници извика справедливото негодувание въ душата на цѣлия народъ. Всички съ горестъ на сърдцето си виждаха, че ний сме се съюзили съ хора недобросѣвѣстни и подли, които за постигане на своитѣ болни амбиции и заслѣпени отъ шовинизмъ, потѣпкватъ официалнитѣ договори и турятъ кръстъ на балканския съюзъ, който се бѣ въздигналъ тѣй мощенъ въ очитѣ на Европа и отъ когото имаха нужда най-много тѣ. Нашитѣ сънародници българи бѣха наново подвѣргнати на грабителство, безчестия и изтезания, отъ нашитѣ довчерашни съюзници, за да ги посърбятъ и погърчатъ, като по своята варварщина и безобразностъ, надминаха и турчина.

Националнитѣ и шовинистични страсти бѣха разго-

решени и въ двѣтъ страни; и се изправиха армитѣ една срѣщу друга — при Кюстендилъ и Ниниѣ, готови всѣка мигута да се хванатъ за гущата. Сърбия се считаше онеправдана, защото не ѝ се даде изходъ на Адриатическо море, съ изирѣчването на автономна Албания. България се считаше обидена и поругана отъ своитѣ съюзници, защото ѝ заграбватъ това, за което тя е мечтала отъ дълги години; за което тя образува тоя съюзъ, и за което тя пролѣ кръвта на своитѣ синове при Чатаджа, Булаиръ и Одринъ, срѣщу вѣковния врагъ, а сърби и турци остави да се перчатъ и се радватъ на евтини побѣди, изъ освободенитѣ отъ нея земи. Ограбватъ ѝ Македония — люлката на българина и земята на вѣковното робство, освобождението на която е било нейния идеалъ! И своето удовлетворение търсѣха, и единитѣ, и другитѣ, въ отмищеннето. Положението бѣше критическо. Оставаше единичката опора, за да се избѣгне кръвопролитнето, въ руския царъ, като арбитръ, прѣдвиденъ въ договора, но възникнали спорове. Руската дипломация обаче, както винаги и сега си послужи съ своето двуеличие. Най-напрѣдъ указа своята подкрѣпка на Сърбия, съ която я тласна по-силно къмъ нейния устрѣмъ, да завладѣе чужда земя и имайки задъ себе си защитница, да може да се противопостави до край. Когато нашето правителство заяви, че ще държи на всѣка цѣна за изпълнението на договора, тогава руската политика застана отъ не-справедливо гледище на въпроса.

Макаръ отношенията между бившитѣ съюзници бѣха крайно изострени, но мирното разрѣшене на въпроса се желасе силно и отъ България и отъ Сърбия; а най-много отъ Русия. Ето защо, тя влѣзе въ ролята си на арбитръ и повика министръ-президентитѣ на съюзницитѣ въ Петербургъ на спогодба.

Но въ момента, когато сръбското правителство, по увѣрението на Русия, прие изпълнението на договора, то бѣ принудено отъ фанатичната военна лига, да си даде оставката.

Тая криза въ сръбското министерство, постави въпроса въ нова фаза.

Прѣзъ всичкото това врѣме сърбитѣ не работиха само дипломатически; тѣ упражняваха печуванъ тероръ надъ българското население, като съ разни безчестни сръдства и насилни мѣхеха да накаратъ това нещастно население да се признае за сръбско, за да иматъ право на тия земи. Освѣнъ това, почнаха прѣдизвикателства и сръмно нашитѣ войски и пуснаха много шпиони изъ нашия лагеръ. Това бѣше вече прѣдвѣстие за война, която, започната на 17-й юний съ малки прѣстрѣлки, въ два три дена се разшири въ цѣлъ пожаръ.

Споредъ разположението и численността на нашата войска въ Македония, човѣкъ неможеше да помисли, че нашето правителство има намѣрение да напада; цѣлия фронтъ отъ Кюстендилъ до Еносъ (границата съ Турция), бѣше зета само отъ петъ наши дивизии, сръщу цѣлата гръцка армия и половината сръбска въ съставъ около 9 дивизии; като прибавимъ и двѣтъ черногорски — ставатъ 11 дивизии. При все това, въ първитѣ дни, отъ 18—20 юний нашитѣ войски нанесоха силенъ ударъ на сръбскитѣ при Шипъ и по течението на р. Брѣгалница, кждѣто завзеха гарата Криволакъ и двѣтъ сюзени армии (сръбска и гръцка) рискуваха да бждатъ прѣсечени. Сжщо и нашитѣ главни сили бѣха минали старата сръбска граница, прѣвзели Пиротъ и Зайчаръ и наирѣдваха къмъ Нишъ. Въ тоя моментъ, по нѣкакви неизвѣстни до сега «внши» политически съобра-

жения се даде заповѣдь, войскитѣ да се отеглятъ на старитѣ си позици и да се спратъ военнитѣ дѣйствия. До тогава сърби и гърци, асѣл не бѣха напреднали нито крачка. Нашето послушно правителство отегли своитѣ войски отъ сръбската теретория, като същевременно даде заповѣдь за прѣкратаване на военнитѣ дѣйствия.

Сърбитѣ обаче, вмѣсто да се съгласятъ на това прѣдложение, като че ли добиха куражъ, и когато нашитѣ парламентъори отидоха да имъ съобщятъ да спратъ дѣйствиата, тѣ отгорориха, че нѣмали такава заповѣдь.

Отъ тая дата, по изброенитѣ по-горѣ причини и по неизвѣстни може би за насъ съображения, разпорежданията въ нашитѣ генерални щабове се обѣркаха; като че ли имъ мина мѣсеца пхтъ. Почна се смѣняване на позиции, даваха се рѣзпообразни заповѣди, ту за настѣпление, ту за отстѣпление, което озадачи много простата биеща се войска и рѣзклати духътъ ѝ. Така наприимѣръ къмъ 22—23 сѣщи мѣсець пристигнаха нѣколко полкове пѣхота и артилерия въ подкрѣпа на тая войска при Щипъ, която имаше отлични позиции и бѣше въ положение да се отбранива отлично; нуждни ѝ бѣха само припаси; а южния фронтъ сръщу гърцитѣ бѣ оставенъ съвсѣмъ слабъ. Въ резултатъ на което, нашитѣ тамошни войски отъ втората армия, слѣдъ отчаяенъ бой на всѣка позиция сръщу гърцитѣ, бидоха принудени да отстѣпватъ. Тѣ отстѣпваха не отъ страхъ, нито отъ зла воля, а затова, защото нѣмаха сръдства и сила да се биятъ вече съ многобройната грѣцка зганъ, отъ която доста много унищожиха. Защото въ ужасния бой при Кукушъ тѣхнитѣ пушки и картечници, бѣха изкривени отъ жезкия огънь на непрѣтаната стрѣлба и станяха негодни; патронитѣ се свършиха, хората се разредиха, а подкрѣпление липсваше.

Тогава се наложи отстъплението по цѣлия фронтъ, цѣлата на което бѣше, да се доберемъ до по-сигурни позиции и да стѣснимъ фронта.

Това отегляние на нашитѣ части, се прѣтѣлжува отъ противникитѣ ни като истинско поражение на армията ни и тѣ твърдѣ много се одързостяха. Но останаха излѣгани. Ако отстъпвахме отъ поражение, то надали щѣше да се върне нѣкой войвикъ живъ, а още по-невъзможно бѣ спасяването на обоза и артилерията, които имаха самс единъ пътъ за движение, поради планинската мѣстность. То обаче, се извърши доста порядъчно, и незабѣлзано отъ сѣрбитѣ, па даже и отъ нашитѣ войници, които първоначално мислеха че отиватъ къмъ други страни. Че това е така, се потвърдява и отъ обстоятелството, че сѣрбитѣ, уплашени да не би нашето мълчание да е нѣкакъвъ планъ за заграждането имъ, и тѣ отстъпили и едвамъ на третия день отъ нашето отегляне, сж успѣли и навлѣзли съ разѣди прѣдпазливо въ опразненитѣ мѣста.

Даже и южния фронтъ на нашитѣ войски, съ своета геройска защита, не допуснаха на гърцитѣ да ни нападнатъ въ тилъ.

Боя при Султанъ-Тепе.

Бѣмъ края на мѣсець юний, нашата войска за височинитѣ надъ Пехчево и сѣсрѣдоточи 7-ма и 8-ма дивизии и Македоноодринското Опълчение при «Султанъ тепе», по долината на р. Брѣгалница. Тукъ Сѣрбитѣ застрашаваха старата българска граница отъ къмъ Егри-Паланка, за което нашитѣ прѣдприеха рѣшително

настъпление по посока към с. Цфра и върха Повиентъ и успѣха да ги отблъснатъ на около 7—8 километра, гдѣто тия послѣднитѣ имаха здрави позиции. Тукъ се завърза отчаянъ бой, който продължава непрѣстанно една седмица. Нашитѣ войници проявиха за послѣдентъ нѣжъ нечувана храбрость и устойчивость, като задържаха противника, въпрѣвъ негодитѣ на пашата страна. Първоначално ний имаме само планинска артилерия, когато Сърбитѣ биеха нашитѣ вериги съ гаубици. Датитѣ: 9-й 10-й и 11-й Юлий, бѣха съдбоносни и рѣшающи изхода на войната. Сега Сърби и Черногорци имаха случая да изпитатъ тѣжестта на Българскитѣ юмруци. Тѣ непрѣстанно нападаха нашитѣ позиции съ силии колони, които биваха геройски отблъсквани отъ нашитѣ на контр-атака.

Положението на гърцката армия не бѣ по-розово отъ това на сърбитѣ. Тѣ слѣдъ като бидоха бити при Пехчево, напослѣдъкъ тѣхнитѣ главни сили сѣ обхватаха отъ двата фланга при Струмица и Кресненското дефиле и бѣха осждени на заробване, или съвършено разбиване, ако не бѣ ги сварило примирието.

Примирието и мирътъ.

Въ послѣдно врѣме, когато пашата армия се готвеше да нанесе рѣшителния ударъ на вѣроломнитѣ си противници, тогава Ромѣния — съюзница на съюза, обяви война на беззащитната българска земя и нахлу въ прѣдѣлитѣ ѝ. Не стигна това, ами и Турция, поласкана отъ Гърцитѣ, наруши Лондонския договоръ, мина новата граница Мидия-Еносъ и окупира Тракия, като застрашаваше и Стара България.

Тукъ явно се гонѣше цѣльта за ограбването на България, за да я склонятъ на единъ унизителенъ миръ. Положението бѣ критическо и на новото правителство. Дръ Радославъ — Генадиевъ, прѣдстоеше тежката задача — да извади отечеството отъ това положение. То бързо и енергично влѣзе въ своята роля и успѣ да се споразумѣ направо съ Ромъния, а противъ нашествието на Турция високо протестира прѣдъ европейскитѣ кабинети, въ резултатъ на което, похода на войскитѣ имъ биде сирѣтъ.

Ромъния намѣри претекстъ за своята намѣса, въ това, че тя е за прѣкръпяване незабавно на военитѣ дѣйствия. За тая цѣль се нареди конференция въ Пишъ, въ която нашитѣ делегати съ готовностъ се отзоваха. Но Гърция тогава, обладана отъ мисълта за славни побѣди, се отнесе много надмѣнно. Нейниятъ пръвъ делегатъ г. Венизелосъ, като имаше намѣрение, прѣговоритѣ да продължатъ повече, за да се даде възможностъ на Гърцката армия да спечели нѣкои рѣшителни сражения а може би се ласкаеше да влезе въ София, направи всичко възможно, за да излезе Пишката срѣща безрезултатна. Той прѣдложи срѣщата да се прѣнесе въ Синая, гдѣто подъ покровителството на Ромънския Кралъ, да се сключи примирието и мирътъ. Когато нашитѣ, даже и сръбскитѣ делегати поискаха да се спратъ военитѣ дѣйствия, Венизелосъ поиска да се уговорятъ нѣкои прѣдварителни въпроси, относително бѣднѣщитѣ граници. Нашитѣ делегати не можаха да се подчинятъ на тия надмѣнни искания и се съгласиха да прѣнесатъ съвѣщанията си въ Букурещъ.

Венизелосъ, който търсѣше причини пакъ да се бави, бѣше още на пътъ, когато конференцията бѣ

събрана въ Букурещъ. Тъкмо въ това време обаче, той е билъ увѣдоменъ за опасното положение на гърцката армия, което го накара да телеграфира на прѣдсѣдателя на конференцията г-нъ Майореско, да се прѣкратятъ военитѣ дѣйствия.

Слѣдъ кратки и бързи прѣговори въ Букурещъ и по настояването на Ромъния, се сключи примирие за петъ дена, което биде продължено още съ нѣколко дни и най-послѣ на 28 Юлий се подписа мирниятъ договоръ мѣжду съюзницитѣ и България.

Многоочаквания миръ не можа да зарадва никого. Напротивъ, въ него се гледаше, като начало на новъ раздори на балканитѣ; освѣнъ това, съ тоя договоръ, България бѣше дълбоко оскърбена и онеправдана, понеже това, което по съглашение на петѣтъхъ съеѣди противъ насъ, се ограби отъ България — тукъ искаха да го санкциониратъ. Споредъ тоя договоръ на Сърбия се дава почти цѣла Македония, а на Гърция бѣломорския брѣгъ съ всички пристанища и градовѣ: Съресъ, Драма, Демиръ-Хисаръ, и Дойранъ. На България оставаше само кърджалъка и на югъ до морето съ Деде-Агачъ, а на западъ включаваше Неврокопъ и се вдава до Струмица, която влиза въ нейна територия. На Ромъния се даде още една частъ отъ Добруджа съ градоветѣ: Тутраканъ, Добричъ, Балчикъ и Каварна.

Положението бѣше трудно и нашитѣ делегати неволно подписаха тоя съсипателенъ за България актъ. Но тѣ енергично протестираха прѣдъ самата конференция въ Букурещъ, а правителството прѣдъ цѣла Европа, противъ нахалното ограбване на България и поискаха ревизия на договора. И дѣйствително тѣхния справедливъ гласъ бѣше чутъ отъ Европа, която виждаше непра-

вилното раздѣляне на Македония и оцѣтяването на България, слѣдъ такъва дълга и побѣдоносна война, която изключително тя понесе на плъщитѣ си.

Демобилизацията.

Веднага съ подписването на мира, се издаде указъ за обща демобилизация, която трѣбва да свърши най-късно до 15 Августъ.

Но както мирътъ, така и демобилизацията, неможа да възрадва българския войникъ. Страмно е на пръвъ погледъ, че слѣдъ толкова мъки и лишения въ дългата борба; слѣдъ 11 мѣсечното скитане на войника по гори и балкани и лѣжане въ калния и студенъ окопъ, въстѣта за връщането му въ отдавна оставения домъ и турянето край на тия мъки, не го възрадва; и той я посрѣща така равнодушно, както посрѣщаше и заповѣдта за настѣпление. Защо? — това е лесно обяснимо. Българина е навикналъ да гледа на пѣщата по тѣхното съществуване. Той не може да се възрадва прѣдъ мисълта, че днесъ се връща отъ славенъ и неравенъ бой, пълепъ съ безброй побѣди, а на края на всичко това, да вижда какъ откупеното съ толкова жертви човѣшки и материални, се заграбва отъ хищнитѣ ни съседъ; когато вижда, че хиляди братски гробове останаха въ чуждата земи, за да бждатъ вѣчно хулени и скверпени отъ безчестнитѣ ни врагове. Когато вижда още, че тая Македония, за която той проли кръвта си, днесъ е тѣй опожарена, а жителитѣ ѝ вмѣсто свобода, оставатъ въ ново робство — по-грозно и отъ турското! И когато

вижда най-послѣ, че вмѣсто награда за храбростта и самопожертвуванието за отечеството, които българския войникъ прояви, днесъ мнозина се връщатъ по домовете си въ чужда държава.

И така, днесъ вече войната е свършена, войската разпусната по задачата остава не рѣшена. Турция въпреки заканитѣ на силитѣ, продължава окупацията на Тракия, а ревизията на Букурещкия договоръ е оставена на заденъ планъ. Иднатъ е както се каза и отъ И. В. Царя въ благодарственната заповѣдь къмъ войскитѣ, е неосъщественъ; той остава идеалъ и на бъдещето поколение, което ще трѣбва да се възпитава въ това направление.

